

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
TIP FAKÜLTESİ

2. ULUSLARARASI AHI EVRAN

TIP VE SAĞLIK BİLİMLERİ KONGRESİ

GELENEKSEL, TAMAMLAYICI VE ENTEGRATİF TIP

2nd International Ahi Evran Medicine & Health Science Congress
Traditional, Complementary and Integrative Medicine

BİLDİRİ KİTABI

FULL TEXT AND ABSTRACT BOOK

From Ibn Sina to Ahi Evran - Healing From Nature

17-19
KASIM
NOVEMBER
2022

KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ

2. AHİ EVRAN
INTERNATIONAL
MEDICAL AND HEALTH SCIENCES CONGRESS
FULL TEXT AND ABSTRACT BOOK

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
TIP FAKÜLTESİ

2. ULUSLARARASI AHI EVRAN

TIP VE SAĞLIK BİLİMLERİ KONGRESİ

GELENEKSEL, TAMAMLAYICI VE ENTEGRATİF TIP

2nd International Ahi Evran Medicine & Health Science Congress
Traditional, Complementary and Integrative Medicine

*Ibn-i Sina'dan Ahi Evran'a
Doğadan Gelen Şifa*

From Ibn Sina to Ahi Evran - Healing From Nature

17-19
KASIM
NOVEMBER
2022

KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ

www.iamhc.org

infoiamhc@gmail.com

PARTNER KURULUŐLAR

Dizi-Seri Bilgileri: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Yayınları

Erişime Açılma Tarihi: **08.12. 2022**

ISBN Numarası: **978-605-74712-3-9**

Eser Adı: 2. Uluslararası Ahi Evran Tıp ve Sağlık Bilimleri Kongresi / Geleneksel, Tamamlayıcı ve Entegratif Tıp, 17-19 Kasım 2022

Yayımcı Hukuki Adı: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Rektörlüğü

Yayımcı Marka Adı: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

İnternette Erişim Adresi: <http://www.iamhc.org/>

Copyright: Tüm hakları Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne aittir. Her hakkı saklıdır. İzin almaksızın kitabın herhangi bir bölümü veya tamamı, elektronik veya mekanik yöntemlerle (fotokopi dâhil) hiçbir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. İktibaslar da kaynak gösterilmesi zorunludur.

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Mustafa Kasım KARAHOCAGİL
Prof. Dr. Muttalip ÇİÇEK
Prof. Dr. Kemal ÖZYURT
Öğr. Gör. Dr. Emine BİLGİNOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat PEKTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Arif Hüdai KÖKEN

HONORARY CHAIRS OF CONGRESS

Prof. Dr. Vatan KARAKAYA, Ahi Evran Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Cevdet ERDÖL, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. İbrahim AYDINLI, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Erhan AKDOĞAN, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanı
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ, UNESCO Başkanı
Serkan KAYALAR, TİKA Başkanı
Prof. Dr. Necdet ÜNÜVAR, İVEK Mütevelli Heyeti Başkanı

PRESIDENT OF CONGRESS

Prof. Dr. Mustafa Kasım KARAHOCAGİL, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi
Dekani
Prof. Dr. Salih MOLLAHALİLOĞLU, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Yaser MÜSLÜMANOĞLU, Sağlık Bilimleri Üniversitesi

SCIENTIFIC SECRETARIAT

Alican BİLDEN
Arif Hüdai KÖKEN
Emine BİLGİNOĞLU
Ferhat PEKTAŞ
Muttalip ÇİÇEK
Murat ŞAHİN
Tuğba AVAN MUTLU

CONGRESS SECRETARIAT

Ali GÜNEŞ
Bayram Ali KELEŞ
Burcu KAMAŞAK
Erhan YURT
Kemal ÖZYURT
Kübra ÖZTÜRK
Nebahat İNCE
Özgür KIRAN
Özge BARUT
Seda KOÇAK
Sibel ULCA Y
Tayfun GÜMÜŞ
Yusuf İslam SÜRÜCÜ

ORGANIZING BOARD

Mehmet Zafer KALAYCI, Organizing Committee Chairman
Head of Department of Traditional, Complementary and Functional Medicine Practices at the
Ministry of Health

Hasib SHEIKH, Hamdard University, BANGLADESH

Torello LOTTI, University of Studies Guglielmo Marconi, ITALY

Katlein FRANÇA, University of Miami Miller School of Medicine, USA

Daniel SHAIN, Rutgers University, Department of Biology, USA

Mostefa KHİATİ, President of FOREM, ALGERIA

Kosta Y. MUMCUOĞLU, The Hebrew University of Jerusalem The Faculty of Medicine, ISRAEL

Ahmet Yaser MÜSLÜMANOĞLU, University of Health Sciences, TÜRKİYE

Ali GÜNEŞ, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Burcu KAMAŞAK, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Emine BİLGİNOĞLU, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Fatmanur Aybala KOÇAK, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Ferhat PEKTAŞ, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Alican BİLDEN, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Nebahat İNCE, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Figen TUNCAY, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Hasan Esat YÜCEL, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Hanefi ÖZBEK, İzmir Bakırçay University, TÜRKİYE

Kemal ÖZYURT, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Kenan TAŞTAN, Atatürk University, TÜRKİYE

Kübra ÖZTÜRK, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Mahmut TOKAÇ, İstanbul Medipol University, TÜRKİYE

Muttalip ÇİÇEK, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Murat Şahin, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Naim SAĞLAM, Fırat University, TÜRKİYE

Özge BARUT, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Özgür KIRAN, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Salih MOLLAHALİLOĞLU, Ankara Yıldırım Beyazıt University, TÜRKİYE

Selcen DURAN, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Sibel ULCA, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Tuğba AVAN MUTLU, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

Tayfun GÜMÜŞ, Foundation Of Pharmaceuticals, Pharmacy, Health Sciences And
Technologies (IVEK), TÜRKİYE

Yusuf KOÇAK, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE

SCIENTIFIC COMMITTEE

- Daniel SHAIN, Rutgers University, Department of Biology, USA
Hasib SHEİKH, Hamdard University, BANGLADESH
Hooman KAZAMİ, Tehran University of Medical Science, IRANIAN
Katlein FRANÇA, University of Miami Miller School of Medicine, USA
Kosta Y. MUMCUOĞLU, The Hebrew University of Jerusalem the Faculty of Medicine, ISRAEL
Ahmet GÖKBEL, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Ahmet Hakkı TURABİ, Marmara University, TÜRKİYE
Ahmet GÖDEKMERDAN, Retired Faculty Member, TÜRKİYE
Ahmet Yaser MÜSLÜMANOĞLU, University of Health Sciences, TÜRKİYE
Ali GÜNEŞ, Kırşehir Ahi Evran University , TÜRKİYE
Ali Ramazan BENLİ, Kayseri Training and Research City Hospital, TÜRKİYE
Ali SAZ, Kayseri City Hospital, TÜRKİYE
Aslı Can AĞCA, Ankara Yıldırım Beyazıt University, TÜRKİYE
Aydan ÖRSÇELİK, University of Health Sciences, TÜRKİYE
Ayşegül Taylan ÖZKAN, TOBB University of Economics&Technology , TÜRKİYE
Ayten ALTINTAŞ, İstanbul Medipol University, TÜRKİYE
Bayram ÇOLAK, Selçuk University, TÜRKİYE
Burcu KAMAŞAK, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Murat ZOR, Fenerbahçe University, TÜRKİYE
Bülent ÖZDEMİR, University of Health Sciences, TÜRKİYE
Dursun ÜNAL, Ankara Yıldırım Beyazıt University, TÜRKİYE
Duygu DEMİROK, Private Sancak Medical Center , TÜRKİYE
Emine BİLGİNOĞLU, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Erdal POLAT, İstanbul Cerrahpaşa University, TÜRKİYE
Evren YAŞAR, Ankara City Hospital, TÜRKİYE
Fatmanur Aybala KOÇAK, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Ferhat PEKTAŞ, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Figen TUNCAY, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Halil TEKİNER, Erciyes University, TÜRKİYE
Hasan Esat YÜCEL, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Hasan AYDINLIK, Kocaeli Metropolitan Municipality, TÜRKİYE
Hatice KAYIŞ TOPALOĞLU, Kayseri Provincial Directorate of Health, TÜRKİYE
Hanefi ÖZBEK, İzmir Bakırçay University, TÜRKİYE
Hüseyin İLTER, Ministry of Health, General Directorate of Public Health, TÜRKİYE
İlgaz NACAĞOĞLU, Düzce University, TÜRKİYE
İbrahim DÜNDAR, Gaziantep Training and Research Hospital, TÜRKİYE
İdeal Beraa YILMAZ KARTAL, Atatürk University, TÜRKİYE
İsa TELCİ, Isparta University of Applied Sciences , TÜRKİYE
Kanat TAYFUN, University of Health Sciences, TÜRKİYE
Kemal ÖZYURT, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Kağan ÖZKUK, Uşak University, TÜRKİYE
Kenan TAŞTAN, Atatürk Üniversitesi, TÜRKİYE
Levent ALTUN, Ankara Üniversitesi, TÜRKİYE
Levent ÖZTÜRK, Trakya Üniversitesi, TÜRKİYE
Mahmut TOKAÇ, İstanbul Medipol Üniversitesi, TÜRKİYE
Mehmet Fatih KÖKSAL, İstanbul Kültür Üniversitesi, TÜRKİYE
Mine KARAGÜLLE, İstanbul Üniversitesi, TÜRKİYE
Mustafa Öner KÜÇÜK, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, TÜRKİYE
Mustafa ÜNAL, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, TÜRKİYE

M. Enes GÖKLER, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, TÜRKİYE
Murat KOÇ, Yıldırım Bayazıt Üniversitesi, TÜRKİYE
Murat ŞAHİN, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Murat Zor, Fenerbahçe University, TÜRKİYE
Mustafa SOLAK, Biruni University, TÜRKİYE
Muttalip ÇİÇEK, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Müfit Zeki KARAGÜLLE, İstanbul University, TÜRKİYE
Naim SAĞLAM, Fırat University, TÜRKİYE
Nilüfer VURAL, Ankara Yıldırım Beyazıt University, TÜRKİYE
Onur TATAR, Kayseri City Hospital, TÜRKİYE
Osman TUGAY, Selçuk University, TÜRKİYE
Rabianur KARAMAN, Ankara Yıldırım Beyazıt University, TÜRKİYE
Salahaddin BEKKİ, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Salih MOLLAHALİLOĞLU, Ankara Yıldırım Beyazıt University, TÜRKİYE
Saliha KIRICI, Çukurova University, TÜRKİYE
Seda ÖZTÜRK, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Selcen DURAN, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Serpil Demirci KAYIRAN, Çukurova University, TÜRKİYE
Sibel ULCAI, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Suat SİNCAN, Atatürk University, TÜRKİYE
Şeyhmus KAPLAN, Van Yüzüncü Yıl University, TÜRKİYE
Şükrü TORUN, Anadolu University, TÜRKİYE
Tuğba AVAN MUTLU, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Ulaş Serkan TOPALOĞLU, Kayseri City Hospital, TÜRKİYE
Ülker GÜL, University of Health Sciences, TÜRKİYE
Veysel KAPLAN, Harran University, TÜRKİYE
Volkan ACAR, Ankara Training and Research Hospital, TÜRKİYE
Yusuf KOÇAK, Kırşehir Ahi Evran University, TÜRKİYE
Yüksel KAN, Selçuk University, TÜRKİYE
Mehmet Zafer KALAYCI, Head of Department of Traditional, Complementary and
Functional Medicine Practices at the Ministry of Health, TÜRKİYE

İBN-İ SİNA'DAN GEVREKZADE'YE MÜZİK TERAPİ

Ahmet Hakkı TURABI

Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk Din Musikisi Anabilim Dalı

Özet

İlâhî bir lütuf olan müziğin gücünü fark ettiği günden itibaren insan, bu gücü yaşam içerisinde azami derecede kullanmıştır. İletişim başta olmak üzere, ibadetlerinde, folklöründe, tedavisinde kullandığı müziğin nazari ve akademik temellerini araştırmıştır. Başlığımız çerçevesinde biz İslam dünyasının 11. yüzyılından 19. yüzyıla kadar müziğin tedavi edici yönü konusunda müzik kitaplarında ortaya konulan bilgileri paylaşacağız. Bilhassa İslam dünyasında konunun ilki diyebileceğimiz Filozof İbn Sina ile sonu diyebileceğimiz Hekimbaşı Gevrekzade Hasan Efendi ve ikisi arasındaki müzikle tedavi sürecinden bahsedeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Gevrekzade, Hekimbaşı, müzikle tedabi, müzik terapi.

Abstract

Since the day he realized the power of music, which is a divine grace, man has used this power to the maximum extent in life. He researched the theoretical and academic foundations of the music he used in his worship, folklore and treatment, especially in communication. Within the framework of our title, we will share the information revealed in music books on the therapeutic aspect of music from the 11th to the 19th centuries of the Islamic world. In particular, we will talk about the Philosopher Ibn Sina, who we can call the first of the subject in the Islamic world, and the Hekimbaşı Gevrekzade Hasan Efendi, who we can call the end, and the music treatment process between the two.

Keywords: Avicenna, music treatment, music therapy

Müzik (Güzel Ses)

Ses, diğer bütün ihsanlarının yanında Cenâb-ı Allah'ın insan başta olmak üzere tüm canlılara verdiği en önemli lütuflardan bir tanesidir. "Güzel ses" demek olan müzik, "düşünme" özelliğinden ayrı olarak insanı diğer varlıklardan ayıran "hissiyât-ı âliyye" dediğimiz yüce hislerin başında gelir. Zira "güzel olan ve güzeli seven" Cenâb-ı Allah, estetik bir duygu olan müziği de insanoğlunun fitratına nakşetmiştir. **İslam dini ne kadar fitrî ve tabîi ise müzik de o kadar fitrî ve tabîidir.**

Bir yandan Hz. Peygamber'in müzikle ilgili sözleri ve uygulamaları, diğer yandan "Beşikten mezara kadar ilim arayınız" vb tavsiyeleri doğrultusunda İslam dünyasında bilhassa Abbasiler Dönemi (750-1258)'nde başlayan yoğun tercüme faaliyetleri, müzik eserlerinin yazılmasına zemin hazırlamıştır. Bilhassa Grek filozoflarının bu konularda yaptıkları çalışmalar Müslüman bilim adamları için kaynak teşkil etmiştir. Eski Yunan'da her türlü erdemın esası sayılan müzik, ruhun arınması ve eğitiminde büyük bir etken olmasının yanı sıra, sıkıntılara karşı bir avuntu ve hastalıklardan kurtulmada da en önemli unsurdur. Bilhassa **Mısır'daki Memfis tapınağı** yanında bulunan hekim-filozof İnhotep'in mezarı, uzun yıllar bir tedâvi merkezi olarak, dertlerine çare arayan hastalar tarafından ziyaret edilmiştir. Yunanistan, Batı Anadolu ve Ege Adaları'nda bulunan ikiyüz kadar asklepion tapınağı, tedâvi merkezleri olarak insanlara hizmet vermiştir. İslamdan önce Türkler'de müzik, kopuz (dutar, dombra) veya saz kullanılarak tedâvi etme, güç verme, sakinleştirme, birlik-beraberlik duygularını artırma, orduyu sevk etme ve düşmana karşı cesaretlendirme gibi amaçlara hizmet etmiştir. Bu dönemde Türkler müziğe çok değer vermişler, cennetten çıkma olduğuna inanmışlardır. Bundan dolayı müzisyenler toplumun saygın bir sınıfı sayılmıştır.

Dolayısıyla Grek, İslam ve Türk kültürel değerlerinde potasında süregelen müzik ve müzikle tedavi; **inanç ve tıp olgularıyla içiçe gelişmiş, bazen mâbetlerde, bazen tıbbî kurumlarda bazen de özel seanslarda kendini göstermiştir.** Hiç şüphesiz bunda İslâm dininin dünya olayları karşısında sergilediği gerçekçi yaklaşım, en yeni din olması, vahdet inancı, ruh-beden bütünlüğü görüşü, müspet ilimlere sağlanan kolaylıklar ve Doğu ve Batı uygarlıkları arasındaki konumu sayesinde İslâm Medeniyeti, mistik ve bilimsel kavramları kendi bünyesinde bir bütün halinde ortaya koyabilmesi olmuştur.

İslâm Medeniyeti'nde müzikle tedâvinin yapıldığı muhtemel şifâhaneleri şöyle sıralayabiliriz: Nüreddin Zengi Hastanesi (Şam 1154), Ulu Câmii ve Dârüşşifâsı (Divriği 1228), Amasya Bîmârhânesi (1308), Gevher Nesîbe Tıp Medresesi (Kayseri), Yıldırım Bâyezid Dârüşşifâsı (Bursa 1396), Fâtih Dârüşşifâsı (İstanbul 1470), Enderûn Hastanesi (İstanbul 1478), II. Bâyezid Dârüşşifâsı (Edirne 1484), Süleymâniye Tıp Medresesi (İstanbul 1550–1557).¹¹

Osman Şevki de müzikle tedâvi ilminin, Türk hekimleri tarafında icat edilmediğini, fakat onların elinde inkişâf ettiğini belirtmektedir.¹² Yaklaşık olarak IX. yy.'dan XVIII. yy.'a kadar Türk hekimleri tarafından uygulanan müzikle tedâvi ve bu konuda yapılan çalışmalar, günümüzde Türkiye'de özel gayret ve teşebbüsler tarafından; ayrıca GETAT çerçevesinde resmî kurumlarımızda uygulanmaktadır.

İbn Sina'nın Müzikle Tedavi Konusundaki Muhtemel Kaynakları

Başta Hermetik düşünce olmak üzere, Grek filozoflarının en az tesiri altında kalan filozoflarımızdan İbn Sina'nın müzik konusundaki üstadı Farabi (ö. 950) olmuştur. İyi bir müzisyen ve müzik nazariyatçısı olan Farabi'yi bu konuda kendine rehber edinen İbn Sina müzik konusunda âfâkî fikirler ve sayısal oranlardan ziyade duyuma ve işitsel zevke önem vermiştir. Bununla birlikte İslam dünyasında ilk müzik eserlerini yazan el-Kindî ve İhvan-ı Safâ'nın müziğe dair yazdıkları eserlerden istifade etmiştir. Bundan dolayı kendinden önce yazılmış müzik eserlerindeki müzikle tedavi unsurlarını özetleyelim.

Yakub b. İshak el-Kindî (ö. 874)'de Müzikle Tedavi

İlk İslâm filozofu **Kindî**, müzik ve nefis arasındaki ilişkiyi ortaya koymuş ve bu ilişkiden tıp ilminde istifade etmiştir. Müziğin insan rûhu ve bedeni üzerinde tesiri olduğunu ispatlamaya çalışan Kindî, *Kitabü'l-Musavvitât* adlı eserinde seslerin kişide hangi duygu ve davranışları canlandırdığı ve onu hangilerinden uzaklaştırdığına değinmektedir. Konuyu sadece ses perdeleriyle sınırlamayan Kindî, ritim ve melodi türlerinin de insan üzerindeki tesirlerinden bahsetmektedir. Zîrâ Kindî'nin risâlelerinde ele aldığı müzik, matematiksel meselelerin yanı sıra sesin fizyolojik ve psikolojik özelliklerini de kapsamaktadır. Onun ifadesiyle “Öyle tür mûsikiler vardır ki, insan bunları işittiğinde nefsi boşalır ve ölür, harpte kahramanlaşır, bazen sevinir bazen de üzülür.” Filozofumuz, risâlesinde mûsikînin sadece insan üzerinde tesirli olmadığını, aynı tesirin hayvanlar üzerinde de geçerli olduğunu ifade etmekte ve bu bağlamda timsah, yunus balığı, tâvus kuşu ve koyunları örnek olarak vermektedir.¹³ İbnü'l-Kıftî, *el-İhbâr*'da Kindî'nin bir genci müzikle nasıl tedâvi ettiğini anlatmaktadır.¹⁴

İhvân-ı Safâ'da (9. Yy) Müzikle Tedavi

Tam adı İhvân-ı es-Safâ ve Hullân el-Vefâ ve Ehl el- Hamd ve Ebnâ el- Mecc olan bu topluluk bir ekol olarak görülmektedir. Pisagor ve Hermes düşünce sistemi temeline dayanan bu ekolün, Pisagor'un İslam dünyasındaki yansımaları olarak X. yüzyıllarda Basra' da kurulduğu bilgisi çeşitli kaynaklarda mevcuttur. Özellikle sayıları çok önemli bir yere koymaları ve her şeyi sayılar ile anlamaya ve anlatmaya çalışıyor olmaları bahsedilen yansımanın en önemli kanıtı olarak düşünülebilir. İhvan'a göre müziğin cevheri ruhani olması sebebiyle, tesiri de doğrudan ruhlara olmaktadır.

Yazdıkları 52 risaleden müzik konusundaki 5. risalede, sesin dinlendirici, neşelendirici, cesaret verici, üzücü, kin ve nefret hislerini körükleyici ve insanı kızdırıcı, kin ve nefret hislerini aynı zamanda izale edici, barışı sağlayıcı ve sevdirci özellikleri anlatılmaktadır.

İhvân-ı Safâ' ya göre musikî; kalb rikkati, nefislerin hudû ve huşûları; ayrıca Allah' ın emir ve nehiyelerine boyun eğmek, günahlardan O' na tevbe etmek ve Allah' a yönelen salih insanların yaptığını yapabilmek için kullanılır ve kullanılmaktadır (Çetinkaya, 1995). Bununla birlikte; Yıldızların sebebiyet verdiği bedbahtlığı yok etmek ve mesud bir hayat yaşamak için, Dertlilere derman, Hastalara şifa, Izdırapları hafifletmek (hastanelerde) için, Develerin ve kervanların hızını arttırmak veya ayarlamak için, Harplerde ve savaşlarda askerleri yığıtlendirmek ve cesaretlendirmek için, Nefisleri takviye etmek ve dinçleştirmek için, Süt sağarken, Hayvanları çiftleştirirken, Av esnasında, Bebek uyutmak için kullanıldığı görülmektedir.

¹¹ Oruç Güvenç, *Türkiye'de ve Dünyada Müzikle Rûhî Tedâvinin Tarihçesi ve Günümüzdeki Durumu* (Doktora Tezi), İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, İstanbul 1985, s. 28–31; Ahmet Şahin Ak, *Avrupa ve Türk-İslâm Medeniyetinde Müzikle Tedâvi Tarihi Gelişimi ve Uygulamaları*, Konya 1997, s. 151–166; Terzioğlu, “İbn Sinâ ve Türk Çocuk Psikiyatrisi”, *İbn Sinâ: Doğumunun Bininci Yılı Armağanı* (haz. Aydın Sayılı), Ankara 1984, s. 268–269; Ziya Kazıcı, *İslâm Tarihi Osmanlı Devleti ve Medeniyeti* (Kayıhan), İstanbul 1997, XI, 475–479; Adnan Çoban, *Müzikterapi*, İstanbul 2005, s. 51–58.

¹² Osman Şevki [Uludağ], *Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi* (haz. İlder Uzem), İstanbul 1991, s. 136.

¹³ Ahmet Hakkı Turabi, *el-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 92–95.

¹⁴ Cemâleddîn Ali b. Yûsuf İbnü'l-Kıftî, *İhbârü'l-ulemâ bi-ahbâri'l-hukemâ* (tah. M. Emin el-Hâncî el-Küttübî), Mısır 1326, s. 246–247; Turabi, *el-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri*, s. 94–95.

Aynı zamanda “Her mizacın, her tabiatın uyumlu olduğu ve sayısını ancak Allah’ın bildiği birçok melodi ve makam vardır” (Turabi, 2012) cümlesinden; her mizaca, her melodi ve makamın iyi gelmeyebileceği yorumu çıkartılabilir. İhvân-ı Safâ’ nın müzik ile tedavi hususunda; hastalıkların vücuttaki dört sıvı arasındaki düzensizlikten kaynaklandığı ve udun uygun tellerinin bu sıvılar üzerine etki etmesiyle yeniden dengenin sağlandığı ve hastalığın düzeltilibildiği bilgisi verilmektedir. “El Kindî’nin eserinde yer alan udun tellerinin arttırdığı sıvılara ek olarak İhvân-ı Safâ’nın musiki risâlesinde udun tellerinin azalttığı sıvılardan da söz edilmiştir. İhvân-ı Safâ risalesindeki anlatımda, el-Kindî’nin teorisi genişletilmiş ve udun tellerinin etkisiyle artan sıvılara, azalan sıvılar da eklenmiştir. Örneğin; udun mesles teli balgam sıvısını artırırken, sarı safra sıvısını azaltmaktadır. Tam tersi etki için; zir teli sarı safra sıvısını artırırken, balgam sıvısını azaltmakta olduğu görülmektedir. İhvân-ı Safâ’ ya göre musikinin olumlu veya olumsuz etkisi o sanatı icra edenin yeteneğine ve icracılığına bağlıdır.

Farabi’de Müzikle Tedavi

Gerek İhvân-ı Safâ ve gerekse Kindîde görülen Pisagor ve Platon ekollerinin yansımaları Fârâbî’de mevcut değildir. Müzikal seslerle sayılar ve gök cisimleri arasında güçlü bağlar kuran görüşleri temellendiren ve “ethos doktrini” denen bu düşünceye Fârâbî’de rastlanmaz. Fârâbî, sayıların kendine özgü kimlikleri olup kâinatı oluşturan unsurlar arasında düzenli ilişkiler ve belli bir uyum bulunduğunu ileri süren Pythagoras’ın değil, sayıları bir kenara bırakarak duyuma daha çok önem veren Aristoxenes’in etkisinde kalmıştır.

Fârâbî’nin ses sistemi konusunda ağırlıklı olarak Grek teorisyenlerin tesirindedir. Onun skala sistemi Grekler’in “büyük mükemmel sistemi”ne benzemektedir. “Cins” diye isimlendirilen “dörtlü”ler Grek teorisyenlerinin tanımladıklarıyla hemen aynı olmakla birlikte, tasnifleri ve sıralanmaları açısından farklılık arz etmektedir. Fârâbî eserinde Bağdat ve Horasan tanburları, ud ve şahrud gibi telli sazlar hakkında oldukça değerli bilgiler vermektedir. Fârâbî’nin kaynak gösterildiği en karmaşık meselelerden biri de hiç şüphesiz “müsikiyle tedavi” veya “hangi makamların hangi zamanlarda dinleneceği” konusunda yapılan abartılar konusudur. *Kitâbü’l-Mûsika’l-Kebîr*’de Fârâbî müsikinin insan ruhu üzerindeki tesirlerini dile getirmiş, makamların hangi vakitlerde “daha tesirli” olacağını işaret etmiştir. Buradan hareketle Fârâbî’nin bazı hastalıkları müsikıyla tedavi ettiği, hatta ölümcül hastalıklara şifa bulduğu konusunda serdedilen kanaatler hakikâten oldukça uzaktır. Zira müsikıyla tedavi, su ve kuş sesleriyle süslenmiş pentatonik aralıklı melodileriyle gerçekleşecek kadar basit bir olgu değildir. Müsikıyla tedavi, ancak ileri derecede müsikî, tıp ve astronomi bilgileri ışığında yapılacak titiz çalışmaların neticesinde sonuca gidilebilecek hassas bir konudur. Diğer yandan henüz makam isimlerinin tespit edilmediği bu dönemde “hastalıklara göre makam isimleri yazarak, bunları Farabi’ye atfetmek” bir o kadar hatalı bilgilerdir.

İbn Sînâ’da Müzikle Tedavi ve Mahiyeti

İbn Sina’nın düşüncesi, “*Aristo mantığı ile tabiat bilimi ve felsefesi, Batlamyus astronomisi, Galen tıbbi, Öklid geometrisi ve Farabi’nin musikisinden oluşan toplu kâinat tasvirinin Orta çağdaki mükemmel bir sentezi*” cümlesiyle özetlenebilir.

Filozofun ansiklopedik üç eserde müzik konusuna özel bölümler ayırmıştır: Bunların, *Kitâbü’ş-Şifâ*’da “*Cevâmiu İlmi’l-Mûsikâ*”, *Kitâbü’n-Necât*’ta “*Muhtasar fi İlmi’l-Mûsikâ*” başlığını taşıyanlar ile *Risâle fi’l-Hurûf*, *Risâle fi’n-Nefs*, *Risâle fi Beyân-i Aksâmi’l-Ulûm li-Hikemiyye ve’l-Akliyye*, *el-Kânûn fi’t-Tıbb* adlı eserlerde de konuya ilişkin bilgilerin bulunmaktadır.

İbn Sînâ’ya göre müzik, “*hep daha güzel olan üzerine kurulu bir iştir; zira o kişisel hazın ifadesidir*”. Onun kastettiği güzellik, mükemmelliktir. Yani müzik içerisindeki âheng, sayısal prensipler ve oranlar içermesi ve bunların sağlam (uyumlu) olması gerekir.

İbn Sînâ, müziğin teoriye dayanan bir şekilde uygun bir incelemeye tâbî tutulması konusunda müslüman Pythagorasçılara karşı Fârâbî tarafını tutmaktadır. Kendisinden önce yaşayan Aristoxenes gibi o da müzik ilmini [müziğin kural ve öğelerini] işitsel bir fenomen olarak yeniden incelemiştir. İbn Sînâ müzikle ilgili fikirleri müziğin bizzat kendi özelliği etrafında odaklamakla beraber; İslâmî düşüncede öncelikli olması gerektiğini iddia etmektedir. Gerçekten o; meselâ aralıkların ve oranların kendi süreleri içinde düşünülebileceğini doğrulamaktadır. Burada onun doğruladığı şey, müzik aralıklarına ait gerçektir ki bu, [dar] işitsel bir deneyim olarak müzik unsuru için zarûrîdir.

İbn Sînâ “*Şarkı söylemek, sağlığı koruyan en iyi egzersizdir*” diyerek, müzikle tedâvi konusundaki genel kanaatini ortaya koymaktadır. Ona göre müzikteki anlamlı nitelikler büyük ölçüde, sesin veya müziğin dinleyici üzerinde bıraktığı tesirin şartlarına dayandırılmıştır. Bununla birlikte, “Eğer melodi, niteliklerde (şemâil) birbirine benziyorsa, bu durumda ruh bunu, bu nitelik ve ait olduğu şeye tatbik eder” sözüyle İbn Sînâ, bir estetik uzmanı olarak fark ettiği şeyin tedâvi edici değerine de işaret etmektedir.¹⁵

İbn Sînâ akıl hastalıklarının tedavisi için meşguliyet, şok, telkin, müzik ve biyomedikal (ilâçla tedavi) yöntemleri önerir. Bu bakımdan, günümüzdeki modern psikiyatrinin kurucusu sayılabilir. Tedavide en etkili yolun, hastanın akıl ve ruh güçlerini artırmak olduğunu söyler.

¹⁵ Ahmet Hakkı Turabi, *İbn Sînâ Müsiki*, Litera Yayınları, İstanbul 2004, s. V.

Bunun için de ona müzik dinletilmesini ve sevdiği insanlarla bir araya getirilmesini tavsiye eder. Bu durum, filozofun Aristoxenes ve Fârâbî gibi müzikteki “duyum”u öne çıkarmasının gerekçeleri arasında değerlendirilebilir. Filozofa göre küçük aralıklar çokça peş peşe geldiklerinde estetik değerlerini yitirirler. Büyük aralıklar ise küçüklerle fazlaca karıştırılmayıp tek başlarına kullanıldıklarında görkem arz ederler. Nefis, mutedil aralıklardan aldığı hazzın daha fazlasını büyük aralıkların ağırlıklı kullanıldığı melodilerden alır.

Müellif, “büyük süperpartiküler” deyimine tercüme edilen dengeli aralıkların, insanı rahatlattığını ve kişinin o aralıklar arasında kendini kaybettiğini dile getirir. Birbirinden uzak sesler arasındaki geçişin aşırılık ve zorlama hissi verdiğini, bir notadan yakındakine geçişin tembelliği ve ahmaklığı çağrıştırarak insanda durgunluğa yol açtığını beyan eder. Filozofun bu görüşlerinden yola çıkarak “duyumda uyum” tarzında bir teori geliştirilip zihinsel ve bedensel etkileri incelenebilir.

Düşünür, müzik bilginlerinin görüş birliğiyle gruplandıkları “kavî (güçlü/diyatonik), mutedil (orta) ve rahve (zayıf) şeklinde adlandırılan üç türlü “cins”ten söz eder. Kavî olmayan cinslerin nefiste zayıflık, bağımlılık ve moral bozukluğu izlenimi verdiğini aktarır. “Rahve”nin “mülevven” (kromatik/renkli) ya da “te’lîfiyye” (enarmonik/ahenkli), “mutedil”in ise “râsime” şeklinde de isimlendirilebileceğini belirterek, bu cinslerin kendi topraklarında kullanılmadığını, tabiatlarının onlardan hoşlanmadığını beyan eder. Burada “tabiatın hoşlanmaması” da psikolojik bir kavram olarak neden ve sonuçlarıyla birlikte ele alınabilir.

Melodik yapının zihinsel etkisini anlatması bakımından filozofun seyirle (intikal) ilgili düşüncelerini aşağıya alıyoruz.

“Bilinmelidir ki tiz notalara doğru olan seyir, öfkeli karakterleri çağrıştırır. Pest notalara doğru seyir; anlayışlı, mütevâzı ve dengeli karakterleri ifade eder. Dönücü çıkışla elde edilen iniş üzere kurulu intikaller, nefse yücelik arz eden bir hüznle birlikte nebevî, hikmetli ve asil bir ruh hali verir. Bu intikallerin aksi, nefse aşağılık arz eden bir hüznle birlikte hafifliğe meyleden bir haz verir.”

Filozof îka bahsinde, bu kavramı iki başlıkta inceler. 1. “muvassal” (bileşik), 2. “mufassal” (ayrık). Bunların tanımını yaptıktan sonra, klasik (İran ve Hüsrevânî) bestelerin tamamının muvassal îkâ ile oluşturulduğunu; bunda nefsin durumunu iyileştirme özelliği bulunduğunu belirtir. Filozofun bu tespitlerinde de psikolojik noktalar dikkat çekmektedir.

İbn Sina’nın müziğe dair eserlerinde müzikle tedavi konusunda yazdıkları bunlardır. el-Kanun fi’-Tıp isimli eserinde ise müzikle tedavinin keyfiyetini anlatacaktır:

İbn Sinâ vücuttaki güçleri “ruhlar” veya “kuvvetler” şeklinde isimlendirmiş ve ruhları “tabii, nefsânî ve hayvânî ruhlar” olarak üçe ayırmıştır. İbn Sinâ’ya göre tabii kuvvetler, bireyin ve irkin korunmasıyla ilgilidir. Hayvânî ruh, hayatın çeşitli fonksiyonlarını yerine getirebilecek, duyu ve hareket faaliyetini üstlenebilecek bir kuvvettir. Nefsânî ruh ise, anlama, düşünme, sezgi, hâfıza, hatırlama ve zekâ gibi idrak kabiliyetiyle ilgilidir. Vücutta oluşan hastalıkların, “a’zâ-yı reîse” diye isimlendirilen “hayvânî ruh, nefsânî ruh ve tabii ruh”ların tabiatlarının bir şekilde bozulmasıyla oluşan bu rahatsızlıklara “rûhânî hastalıklar” demişler; bu hastalıkları başta mûsikî ve makamları olmak üzere yine rûhânî ilaçlarla tedâvi etmeye çalışmışlardır. Zira onlara göre mûsikî sanatından elde edilen hoş nağmeler ve melodiler, kendi özelliklerine yakın ve uygun olan tabiatlara sahip kimseleri ferahlatmakta ve sıhhatlerini korumaktadır.¹⁶

İbn Sinâ “besinlerin sindiriminin esas ürünü teşkil eden bir sıvı cevher” olarak tarifini verdiği “hılt”ın birinci derecedeki sıvıları olarak “kan, balgam, kara safra ve sarı safra” hıltlarını saymaktadır. Bu sıvılar; emilmeğe müsaittirler ve dokuların tam olarak şekillenmelerini sağlar; aynı zamanda eskiyen ya da yırtılan vücut kısımlarını tamir eder.¹⁷ İşte bu sıvıların mizaçları ve halleri, kişinin de mizacı ve halini etkilemektedir. İnsan vücudunun kan (kalpte), balgam (beyinde), kara safra (dalakta) ve sarı safra (karaciğerde) olmak üzere dört hılttan (humor) oluştuğu; bunların uygun bileşimi ve düzenli hareketlerinin vücut sağlığını gösterdiği şeklinde ifade edilebilecek olan “pneumatic” nazariyenin, XVIII. yy.’da İslâm tıbbında da hüküm sürdüğünü ve Gevrekzâde’nin müzikle tedâvi konusundaki görüşlerini bu nazariye üzerine bina ettiğini söylemek mümkündür. Buna göre “pneuma” (ciğer), solunum faaliyeti ile varlık ruhundan alınan ve hayat veren unsurdur ki bu, vücutta ruhu meydana getirir. Solunan hava ile sürekli yenilenen pneuma, karaciğer ve böbrek vanalarına ulaştığında “tabii ruh”; kalpte, pneuma ile kandaki tabii ruhun karışmasıyla “hayâtî ruh”; pneuma, beyin ve sinirlerle temas ettiğinde ise “hayvânî ruh” oluşmaktadır. Bu üç fizyolojik kuvvet, vücudun bütün fonksiyonlarının esasını teşkil etmektedir.¹⁸

Tarihimizde müzikle tedavi konusunda yazılmış tek müstakil eser olan *er-Risâletü’l-mûsikiyye mine’d-devâi’r-rûhâniyye* isimli risalesinde Gevrekzade Hafız Hasan Efendi (ö. 1802), müzikle tedavi sistemini “hıltlar teorisi” diyebileceğimiz bu düşünce sistemi üzerine kurmuştur. Gevrekzade’ye kadar müzik tarihimizin en önemli temsilcilerinin yazdıkları eserlerde müzikle tedavi konusundaki katkılarını yazarak; İbn Sina’dan Gevrekzade’ye kadar konuyla ilgili gelişmeleri gözler önüne serelim.

¹⁶ Hüseyin b. Ali b. Sinâ, *el-Kânûn fi’-t-tb* (trc. Esin Kahya), Ankara 1995, s. 90–99.

¹⁷ *age*, s. 17–22.

¹⁸ Nil Sarı, “Gevrekzâde Hasan Efendi ve Kafa Travmaları Hakkındaki Bilgisi”, *I. Uluslararası Türk İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, II (İstanbul 1981), II, 53.

Safiyüddin Abdülmümin el-Urmevî (ö. 1294)'de Müzikle Tedavi

Müziğe dair yazdığı *Kitabü'l-edvar* ve *er-Risaletü's-şerefiyye*'sinde ilk defa makam isimlerini zikreden Urmevî ise, bilhassa *Edvar*'ında konuyla ilgili olarak sadece rast, nevrüz, irak ve ısfahan makamlarının kişiye coşku verdiği; büzürg, rehavi, zirefkend, zengüle ve hüseyini makamlarının kişiye hüznün ve sükûnet verdiğini ifade etmektedir. Her makamın insan ruhundaki etkisine uyan bir güfte ile icra edilmesi ve şarkıların buna uygun sözlerle bestelenmesini de musikinin etkisi açısından işaret etmiştir.¹⁹

Abdülkâdir Merâgî (ö. 1435)'de Müzikle Tedavi

Türk müziği tarihinin en önemli müzik nazariyatçılarından birisi şüphesiz Abdülkadir Merâgî'dir. Asıl adı Hâce Kemâleddîn Abdülkadir Bin Gaybî el-Hâfızu'l-Merâgî olup, günümüzde İran sınırları içinde bulunan Güney Azerbaycan'ın Merâga şehrinde doğmuştur.

Merâgî'nin eserleri ile ilgili yapılan çalışmaları incelediğimizde, Merâgî'nin eserlerinde Müzikle Tedavi hakkında mutlak bir bilgi vermediğini ancak kitaplarında "*Nağmelerin Tesiri*" başlığı altında makamların tesiri ile alakalı bilgiler verdiğini görmekteyiz. Bazı eserlerinde ise İcracıların dikkat etmesi gereken konulardan bahsederken musiki meclislerindeki duruma göre etkisinden dolayı hangi makamın çalınması ya da çalınmaması konularına değinilmiştir. Bilhassa adı geçen bölümde müzik icracılarının dikkat etmesi gereken konulardan bahsederken musiki meclislerindeki ortama göre hangi makamın çalınması ya da çalınmaması konularına değindiğini ve aynı konuları kitaplarındaki bölümlerde tekrar ettiğini görmekteyiz.

Merâgî'nin müzikle tedavi düşüncelerini şu şekilde özetleyebiliriz:

a) Hastalıkların birçoğunun tespitinde nabız ve ritm konusu önemlidir. Hastalığın teşhis ve tedavisinde mûsikî ilmine ihtiyaç dolayısıyla hekimlerin mûsikî bilgisine sahip olması gereklidir.

b) Devir, âvâze ve şu'belerin nefislerde ayrı bir lezzeti ve farklı tesirleri vardır. Bu makamlar ve tesirleri şöyledir: Uşşâk, Nevâ, Büselik, Mâhur, Nihâvend:Kuvvet ve Kahramanlık duyguları verir . Rast, Nevrûz, Irak, İsfahân, Gerdaniye, Nevrûz-ı Asl âvâzları, Pençgâh, Zâvil: Rahatlatıcı, lezzetli ve latif bir tesir verir. Büzürg, Zîrefkend, Râhevî, Geveşt, Şehnâz, Hisâr, Hümâyün, Müberka', Bestenigâr, Sabâ, Nevrûzu Arap, Rekb, İsfahânek, Rûy-i Irâk, (Zîrefkend, Râhevî, Sabâ, Rekb veya Nevrûz-i Asl'la birleştirilmiş Hüseyinî): Hüzünlendir, sakinlik verir. Hicâzî, Hüseyinî, Zengüle, Âvâzlardan; Mâye Ve Selmek, Su'belerden; Nühüft, Bayâtî Nevrûz, Dügâh, Uzzâl, Evc, Hûzî: Nefislerdeki etkisi Hayret ve Zevk olur.

c) İcracıların mûsikî toplantılarında makamların tesirinden dolayı zaman, mekân ve şartlara uygun icralar yapılması önemlidir. Örneğin sarhoşların bulunduğu meclislerde râhevî ve zengüle perdesinden icrâ yapılırsa kavga ve fitne çıkacağı belirtilmektedir.

d) Mûsikî icrasında makamların tesirinin etkili olabilmesi için eserin güftesinin de o duyguyu ifade edecek şiirlerden olması gereklidir.

e) Mûsikî icrasında makamların tesirinin etkili olabilmesi için icracıların mahâretli, dinleyenlerin de önyargısız ve mûsikîye ilgili olmaları önemlidir.

f) Bazı makamların tesirinin bazı milletlerin yapısına daha uygun olduğu görülmektedir. Örneğin Uşşâk, Nevâ ve büselik makamlarının kuvvet ve kahramanlık duygularını verdiği bu nedenle Türklerin, Habeşlilerin, Zengibâr (Mozambik'e yakın bir yer) ve Dağlık bölge halklarına uygun bir yapıda olduğu ifade edilmiştir.

Hızır b. Abdullah (XV. yy)'da Müzikle Tedavi

Sultan II. Murad zamanında yaşamıştır. Sultan'ın sarayda görev verdiği Üstad Hacı Âli, Üstad Sinan, Üstad Hüseyin, Üstad Ali, Üstad Davud, Üstad Eymen, Üstad Muhammed gibi musikişinaslar vardır. Hızır bin Abdullah da saraydaki bu musiki topluluğuna dahil olarak Edirne'de, sarayda bulunmuştur. Meşguliyet sahası içinde musiki ile birlikte astronomi de bulunmaktadır.

Her ilimde Allah'ın varlığına delil bulunduğu ve ilimlerin ibâdet olarak telâkki edildiği bu dönemlerin ilmî müzik anlayışını, Hızır b. Abdullah (XV. yy.), *Edvâr*'ının 28. faslında şu şekilde ifade etmektedir: "**Her ilimde ve sanatta vâcibü'l-vücûdun varlığına delil vardır. İlm-i gnâda da hal böyledir. Bunu inkâr etmemek gerekir. Bizim maksadımız bunun beyanıdır. Bil ki mûsikî, hikmet sahibi bilginler tarafından ortaya konulan bir ilm-i te'ffittir ve tesiri cisim üzerine olmayıp kalp üzerinedir. Mûsikî sanatının cevheri rûhânîdir ve tesiri ruh üzerinedir. Bu ilmin aşlını, bir araya getirilmiş sözlerden koymuşlar, yani şiirin veznini mûsikî ilmine getirmişler ve nağmelerin binasını ritim ve usûl üzerine koymuşlardır.**"

¹⁹ Nuri Uygun, *Safiyüddin Abdülmümin Urmevi ve Kitabü'l-edvarı*, İstanbul 1999, Kubbealtı, s. 240.

Aynı müellif, müziğin ortaya konulma nedenini de şöyle açıklamaktadır: “Âvâze, üzerine konulan o nesneye bütünüyle tesir eder ve nefsi ten üzerine galebe ettirir. Bu ilmi, nefis ondan müessir olsun, tene lezzet versin ve teni kendi halinden döndersin diye bünyad ettiler ve bu ilmi iyi bilen kişi mûsikiden bir nev’ile her hastayı hilafsız kendi halinden dönderir, yani tedâvi eder.”²⁰

Hızır bin Abdullah musikiye dair pek çok konuyu nev-i şahsına münhasır-diğer edvârlarda görünmeyen bir üslupla anlatmıştır. Müzikle tedavi kapsamında Gevrekzâde’nin anlattığı hususlar Hızır bin Abdullah’ın edvarının değişik fasıllarında yer almıştır. Özellikle “**hılt teorisi**” konusu daha basit çerçevede Hızır b. Abdullah tarafından da anlatılmıştır. Hıltların mevsimlere göre tabiatı, makamlarla ilişkisi ve değişkenlikleri konusu üzerinde durulmuştur. Ancak yaptığımız tarama sonucunda Hızır bin Abdullah’ın eserinde Gevrekzade’de geçen makamların tedavi ettiği hastalıklar kısmı bulunmamaktadır. “Hızır bin Abdullah’ın eserinde, Türk Müziği makamları ile ruhsal veya fiziksel hastalıkları tedavi hususunda ‘Şu makam bu hastalığa iyi gelir.’ şeklinde herhangi bir tespiti yoktur.”

Lâdikli Mehmet Çelebi (ö. 1494)’de Müzikle Tedavi

Amasya’ya bağlı Ladik’te²¹ (günümüzde Samsun’a bağlı) doğan Muhyiddin Mehmed’in hayatına dair bilgilere kaynaklarda çok az rastlamaktayız.²² Mûsikî nazariyatçısı ve aynı zamanda mantıkçı olan Mehmed Çelebi’nin bu alanlarda eserleri mevcuttur. “*Zübdetü’l-Beyân*”, “*Zeynü’l-Elhân fî İlmi’t-Te’lîf ve’l-Evzân*” ve “*er-Risâletü’l-Fethiyye*” onun yazdığı eserler arasındadır.

Lâdikli Mehmed Çelebi makamların insan nefesine etki ettiğini savunmuş ve bu konuyu makam-burç, avâze-gezegen, dört unsur-şu’be, makam-vakit ilişkileri yönünden incelemiştir. Bu yönüyle kendisi de Sistemci Okul mensupları arasında yerini bulmuştur.

Lâdikli Mehmed Çelebi’nin mûsikî anlayışını elimizden geldiğince ifade etmeye çalıştık. Burada makam-burç, avâze-gezegen, şu’be-unsur, nağmelerin insana etkisi, makam-vakit ilişkisi hakkında eserlerindeki anlatımlarına değineceğiz.

İlk olarak Lâdikliye göre makam-burç ilişkisi şu şekildedir:

Rast, Koç, Ateş; Irak, Boğa, Toprak; İsfahan, İkizler, Hava; Zîrefkend, Yengeç, Su; Büzürk, Aslan, Ateş; Zengüle, Başak, Toprak; Rehâvî, Terazi, Hava; Hüseyinî, Akrep, Su; Hicâz, Yay, Ateş; Büselik, Oğlak, Toprak; Nevâ, Kova, Hava; Uşşak, Balık, Su.²³

Lâdikli’ye göre avâze gezegen ilişkisi aşağıdaki gibidir:

Geveşt, Satürn, Toprak; Nevrûz, Jüpiter, Ateş; Selmek, Mars, Ateş; Şehnâz, Güneş, Ateş; Hisâr, Venüs, Su; Gerdâniye, Merkür, Karışık; Mâyeye, Ay, Hava.²⁴

Lâdikli’ye göre tabiatın dört unsuru-şu’be ilişkisi aşağıdaki gibidir:

Yegâh, Su; Dügâh, Hava; Segâh, Toprak; Çârgâh, Ateş.²⁵

Uşşak, Nevâ ve Büselik makamları insan nefesine etki eder, insana güç verir ve ayrıca kalbe ferahlık vermektedir. Irâk, İsfahan, Nevrûz, Gerdâniye, Pençgâh ve Zevâlî makamları orta derecede ferahlık ve hoş bir tat vermektedirler. Zîrefkend, Büzürk, Zengüle, Rehâvî, Hüseyinî ve Hicâz makamları çok az ferahlık vermelerinin yanında hüznün ve taşkınlık verir. Bunların yanında Rehâvî insana aşırı ağlama, Zîrefkend aşırı hüznün, Büzürk aşırı korkaklık, İsfahan aşırı cömertlik, Irak aşırı tat alma, Uşşak aşırı kahkaha, Zengüle aşırı uyku, Nevâ aşırı cesaret, Büselik aşırı güç, Hüseyinî aşırı barış ve sükûnet, Hicâz aşırı tevâzu vermektedir. Rast makamı hakkında ise herhangi bir yorum belirtilmemiştir.²⁶

Lâdikli Mehmed Çelebi’ye göre makam-vakit ilişkisi ise aşağıdaki gibidir:

Rehâvî, Yalancı Fecir; Hüseyinî, Gerçek Fecir; Rast, Güneşin iki mızrak boyu yükselmesi; Büselik, Kuşluk; Zengüle, Güneşin tam yükselme vakti; Uşşak, Öğle; Hicâz, Öğle ve ikinci namazı arası; İsfahan, Güneşin batış vakti; Nevâ, Akşam namazı vakti; Büzürk, Yatsı namazından sonra; Zîrefkend, Uyku vakti.²⁷

²⁰ Sadrettin Özçimi, *Hızır b. Abdullah ve Kitâbü’l-Edvâr* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 45–46.

²¹ Arif Demir, “Fatih Sultan Mehmed Dönemi Mûsikî Nazariyatçıları ve Eserleri”, **İslâmî Araştırmalar**, 2012, s.6

²² Ahmet Pekşen, “Zeynü’l-Elhan İsimli Eserin Metin ve Sözlük Çalışması: Ladikli Mehmed Çelebi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), s.9

²³ Hakkı Tekin, *Ladikli Mehmet Çelebi ve er-Risâletü’l-Fethiyye’si*, (Basılmamış Doktora Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), s.184-191

²⁴ Tekin, s.191-193

²⁵ Tekin, s.193

²⁶ Tekin, s.204

²⁷ Tekin, s.363-364

Hekim Şuûrî (ö. 1694)'de Müzikle Tedavi

Aslen Halepli olan Şuûrî Hasan Efendi (ö. 1105/1693–1694), aynı zamanda şâir, hekim ve dilcidir. Tam adı “Hasan b. Abdullah el-Halebî” olup, hayatının sonlarına doğru tasavvufa meylederek Halvetiyye’ye intisap ettiği ifade edilmektedir.²⁸ Tıp ilmi sahasında önemli hizmetleri olmuş, cesur ve yeniliklere açık bir hekimdir. İlaçlar arasında şarap kullanma hususunu tenkit etmiştir.²⁹ Eski hekimlerimiz arasında unutulmaması gereken bir kişidir. *Ta’dilü’l-emzice* adlı tıp kitabı, döneminin önemli eserlerinden biridir. Tabâbete mûsikîyi sokmakla unutulmaz bir hizmette bulunmuştur.³⁰

Hekim Hasan Şuûrî el-Halebî’nin yazmış olduğu *Ta’dilü’l-emzice fi hıfzi sıhhati’l-beden* isimli tıpla ilgili eserinin müzikle tedâvi bölümü, müzikle tedavi konusunda sahanın çalışanları için ciddi ve önemli bir kaynaktır. 1088 (1677) senesinde yazıldığı tahmin edilen eser, kendisinden hemen bir asır sonra yaşayan devrin ünlü hekimi Hekimbaşı Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi (ö. 1216/1801) tarafından yegâne kaynak olarak kullanılacak ve Gevrekzâde *er-Risâletü’l-mûsikîyye mine’d-devâi’r-rûhâniyye* ismiyle mûsikî tarihinde ilk defa müzikle tedaviyi anlatan müstakil bir eser kaleme alacaktır.³¹

Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi (ö. 1801)'de Müzikle Tedavi

Müzikle tedavinin mahiyeti konusunda İbn Sînâ ile hemen aynı çizgide olan Gevrekzade zaten bu açıdan da klasik hekimliğin son temsilcisidir.

Gevrekzâde, müziğin işleviyle ilgili olarak Eflâtun’dan şu sözleri nakletmektedir: “Eflâtun (Allah ona rahmet etsin) dedi ki: **Biliniz ki filozoflar (hikmet sahipleri) müziği oyun ve eğlence için değil, kişiye fayda vermek, rûhî lezzetler sağlamak, insanın psikolojisini rahatlatmak, kuru mizaçları nemlendirmek (sıkıntıyı gidermek), fiziolojiyi dengelemek ve kanın akışını düzenlemek için ortaya koymuşlardır.**

Bu ilmi inkâr edenler ise müziği sadece meyhânelerde ve sokaklarda dinleyip ilkelerini, anlamlarını ve ortaya konuş sebebini kavramadan, bu ilmin (müziğin) sadece oyun ve eğlence için olduğunu zannederek dînen yasaklamışlardır.”³² Bu ifadelerle göre müzik, insan mizaçlarına etki etmekte, fizyolojik dengeyi sağlamakta ve kan akışını düzenleyebilmektedir. Ünlü düşünür Konfüçyüs de müzik sayesinde kanın hareket ve dolaşımının sakinleştiğini ifade etmektedir.³³ İbn Sînâ, mizacı “unsurların zıt özelliklerinin karşılıklı etkileşmesinden ortaya çıkan bir keyfiyet” olarak tarif etmektedir. Ona göre unsurların ilk kaliteleri “sıcak, soğuk, kuru ve nemli” olmak üzere dördtür ve yeni düzenlenmiş ya da parçalanmış bir cismin mizacı bu niteliklerin ürünüdür.³⁴

Gevrekzâde, mûsikî ilminin tıp ve astronomiyle yakın münasebeti olduğunu ve bu konuda Tûsî, Fârâbî, Urmevî gibi üstadların eserler telif ettiğini belirttiğinden sonra; insan nabzının belirli makamlar üzere olduğunu açıklamaktadır. Usta hekimlerin ve düşünürlerin kabul ettiği gerçek, nabzın ölçülü her bir hareketinin bir makama uygun olduğu ve bir nağmeyle uyum sağladığıdır. Nabız atışları, usûle aykırı ve bozuk olduğunda, bu durum vücut sağlığı için hiç de içaçıcı olmaz. Zira nabız atışlarının usûlden çıkması, daha önce zikredilen üç ruhun da (hayvânî, nefsânî, tabii) doğal usûlden çıktığına delalet eder. Böylece bedende dengeyi sağlayan ana uzuvların ve dolayısıyla vücudun ahengi bozulmuş olur.³⁵ Bu bağlamda İbn Sînâ nabız-müzik ilişkisini şu şekilde açıklamaktadır: “Nabzın müziğe benzer bir ritme sahip olduğu kaydedilmelidir. Müzikte notalar kendi akordu ve zaman aralıkları içinde birbirleriyle münasebetlidir. Nabzın durumu da aynıdır, çünkü onun atışları, uzunluk ve zaman aralıkları bakımından birbirleriyle ilişkilidir.”³⁶ Bu bağlamda Hızır b. Abdullah da mûsikî ilminin tıp ilminin ilk adımı olduğunu, mûsikî ilmini bilmeyenin tıp ilmini bütünüyle bilemeyeceğini, insanoğlu için tıbbın gerekli olduğu kadar mûsikî ilminin de gerekli olduğunu ileri sürer.³⁷

Risâle’nin 65^b varığında müellif, bîmârhânelerde kadrolu sâzendeler ve özel görevliler bulunduğunu, kilerlerinin ve duvarlarının, ihtiyaç olabilecek her türlü enstrümanla dolu olduğunu anlatmaktadır. Zira bu enstrümanlar, hastaların tedâvisinde kullanılan mûsikînin icrası için gereklidir. Gerçekten burada öncelikle hastanın rûhî durumu tahlil edilip, bozukluğun kaynağı öğrenildikten sonra, hastanın tabiat ve mizaç özellikleriyle uyum sağlayan makam, melodi ve sazlarla hasta tedâvi edilmeye çalışılırdı.

²⁸ Cemal Karabaşoğlu, *Sâlim ve Safâiyî Tezkireleriyle Vakâyü’l-fuzalâ’daki Mûsikîşinaslara Dair Bilgiler* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 137–139.

²⁹ Uludağ, s. 68.

³⁰ age, s. 192.

³¹ Geniş bilgi için bkz. Ahmet Hakkı Turabi, “Hekim Şuûrî Hasan Efendi ve Ta’dilü’l-emzice Adkl Eserinde Müzikle Tedavi Bölümü”, *MÜİF Dergisi*, 40 (2011/1), 153-166; Ahmet Hakkı Turabi, *Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi ve Mûsikî Risâlesi*, İstanbul 2005.

³² Gevrekzâde, *er-Risâletü’l-mûsikîyye mine’d-devâi’r-rûhâniyye*, TSMK, nr. 571/2, vr. 65^a.

³³ Konfüçyüs, *Büyük Bilgi ve Müzik Hakkında Notlar* (trc. M. N. Özerdem), Ankara 1945, s. 20.

³⁴ İbn Sînâ, *el-Kânün fi’t-tıb*, s. 8.

³⁵ Gevrekzâde, *er-Risâletü’l-mûsikîyye*, vr. 62^b–63^a.

³⁶ İbn Sînâ, *el-Kânün fi’t-tıb*, s. 188.

³⁷ Sadrettin Özçimi, *Hızır b. Abdullah ve Kitâbü’l-Edvâr* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 138–139.

Gevrekzâde bu bölümde tarihi bir gerçeğe de ışık tutmaktadır. Buna göre, bu bîmârhâneler bir müddet sonra sahte hasta ve asalaklarla dolmuş; bunun sonucunda işlevini kaybetmiştir.

Risâle'nin 71^a varlığında bu bilgiler çerçevesinde yapılacak mûsikiyle tedâvinin, ihtiyacı gidereceği konusu üzerinde duran Gevrekzâde, önceki üstadların bilhassa akıl hastalığını mûsikiyle tedâvi ettiklerinden bahsetmiştir.

Müellif *Risâle*'nin son varlığında, eski zamanlarda yaşayan insanların yeme ve içmede aşırıya gitmedikleri için rûhî yapılarının daha sağlam olduğunu; bundan dolayı da hekimlerin mûsikiyle tedâviden daha çok faydalandıklarını açıklamaktadır. Ona göre yeme-içmedeki aşırılık, rûhâniyetin zayıflamasına, vücutta güçlü ve problemlî hastalıkların ortaya çıkmasına sebep olmakta ve bundan dolayı mûsikî gibi rûhânî ilaçlar artık insanlara tesir edememekte ve hekimler bu durumda cismânî ilaçlara ihtiyaç duymaktadırlar.

Mûzikle Tedavide Hekim

Gevrekzâde, vr. 62^b'de öncelikle mûsikî ilminin astronomi ve tıp ile yakın münâsebeti olduğunu vurgulayarak üstad hekimlerin, bilhassa nabzın mûsikî makamları ve belirli ölçüler (süreler) üzere olduğunu ifade etmektedir. *Risâle*'nin 63^a varlığında Gevrekzâde, nabız atışlarının düzgün olmamasının -yani usûlden çıkmasının-, vücutta ciddi rahatsızlıkların göstergesi olduğunu anlatmıştır. Ona göre bu bilgilere sahip olmayan ve mûsikî usûllerini bilmeyen hekim, hastalıkları da teşhis edemez. Bu konuda Hızır b. Abdullah da usta bir hekimin öncelikle hastanın tabiat ve mizacını teşhis ederek ona faydalı olabilecek mûsikîyi tespit etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Böylelikle hasta günden güne iyileşir.

Ona göre mûsikî ilmini bilmeyen hekim, hastanın nabzını tutamaz; zira bunu yapabilmek için ilm-i edvâr bilmek gerekir. Dolayısıyla bu hekim tıp ilminde kusurludur.³⁸ İbn Sînâ da *el-Kânûn fi't-tıb* adlı eserinde aynı şeyi ifade etmektedir.³⁹

Risâle'nin 67^b varlığında Gevrekzâde, iyi bir hekimin, günün hangi saatlerinin hangi mizaçlarla uyumlu olduğunu bilmesi ve bu bilgiler çerçevesinde mûsikîşinaslara yol göstermesi gerektiğini anlatmaktadır. Müellif eserin 70^a varlığında; hekimlerin, hangi mizaçların hangi makamlara uyum sağladığını bilmesinin ne kadar değerli ve önemli olduğunu izah etmektedir.

Şu'be ve Dört Unsur

Gevrekzâde vr. 68^a'da öncelikle dört şu'benin "dört unsur"dan hangi sınıfa girdiğini sıralamaktadır: Yegâh: Su, Dügâh: Hava, Segâh: Toprak, Çârgâh: Ateş.

Âvâze ve Gezegenler

Risâle'nin 69^a varlığında hangi gezegenlerin hangi âvâzelere karşılık geldiği anlatılmaktadır: Gevâst: Zühâl (Satürn), Nevruz: Müştêri (Jüpiter), Selmek: Merih (Mars), Şehnâz: Şems (Güneş), Hisâr: Zühre (Venüs), Mâye: Utarit (Merkür), Gerdâniyye: Kamer (Ay). Gevrekzâde öncelikle müzik ilminin "hikmet" (felsefe) ve "hey'et" (astronomi) ilimleriyle ortak ve denk olduklarını sebep göstererek, ana makamların -oniki burca karşılık- oniki tane olduğunu belirtmiştir.⁴⁰

Gevrekzâde, dört şu'be, yedi âvâze ve oniki makam saydıktan sonra, terkîbler konusunda üstadların farklı görüşler içinde olduklarını, aralarında otuziki ve kırksekiz tane terkîb yapanlar olduğu gibi yüzlerce terkîb oluşturanların da bulunduğunu ifade etmektedir.⁴¹

Makamlar ve Hastalıklar

Gevrekzâde, *Risâle*'nin 66^a -67^b varaklarında, kendi ifadesiyle "makamların anası ve ilki" olan râst makamından başlayarak, hangi makamın ne tür hastalıkları tedâvi ettiğini anlatmıştır.⁴²

Râst makamı; felce iyi gelir.

Irâk makamı; ateşli hastalıklara, sersâm (sersem, insana sersemlik veren bir hastalık), mâşerâ (yüzün ve göz kapaklarının şişmesi, bir sıcak verem) ve hafakâna (kalp çarpıntısı)⁴³ faydası vardır.

İsfahân makamı; bârid (soğuk, soğukluk) ve yâbislikten (kuru, kuruluk) kaynaklanan hastalıklara iyi geldiği gibi zekâ, akıl, hatırlama ve düşünme (yoğunlaşma, odaklanma) gücünü artırır.

Zîrefkend makamı; bedende görülen lâkve (ağız çarpılması, ağız felci), fâlic (nısf-ı nüzûl; yarım felç, vücudun yarısına inen inme), sırt ağrısı, mafsâl (eklem) ağrıları ve kulunç hastalıklarını tedâvi eder.

³⁸ *age*, s. 139.

³⁹ İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-tıb*, s. 188.

⁴⁰ Gevrekzâde, *er-Risâletü'l-mûsikîyye*, vr. 63^a.

⁴¹ Gevrekzâde, *er-Risâletü'l-mûsikîyye*, vr. 63^a.

⁴² Râst makamı, XV. yy.'dan itibaren "ümmü'l-makâmât" (makamların anası) olarak anılmıştır. *age*, s. 24.

⁴³ Cemiyet-i Tıbbiyye-i Osmâniyye, *Lugat-ı Tıbbiyye*, İstanbul 1290, s. 443; M. Yanık, "Hafîrgan: Kültüre bağlı bir sendrom mu, yoksa anksiyetenin kültüre özgü bedensel ifadesi mi?", *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, XIII, sy. 4, 2003, s. 192.

Rehâvî makamı; her türlü baş ağrısına faydalı olup, hafakâni (kalp çarpıntısı) engeller, lâkve, felç ve balgam ve kanla ilgili hastalıkları bedenden söker atar.

Büzürg makamı; mağs (bağırsak ağrısı), kulunç ve vücutta görülen ciddi hastalıklara faydası olup; zihni berraklaştırır, doğru düşünmeyi (zihni toparlamayı) sağlar, sevdâ (aşırı sevgiden doğan bir çeşit hastalık) ve çeşitli korkularla ilgili rahatsızlıklara büyük faydaları olur.

Zengûle makamı; kalple ilgili hastalıklar, sersâm, ciğerler ve mide ile ilgili rahatsızlıklara faydası olmasının yanı sıra kalbe ferahlık ve huzur verir.

Hicâz makamı; bevletme (idrara çıkma) zorluğuna, vücutta görülen tehlikeli ağrı ve sancılara iyi gelmesinin yanında şehevî (cinsel) gücü harekete geçirir.

Bûselik makamı; kulunç hastalığı, kalça kemiği ve baş ağrısı ve kanla ilgili rahatsızlıklara faydalıdır. Uşşâk makamı; nikris (gut) hastalığı, uykusuzluk ve ayak ağrılarını tedâvide oldukça faydalıdır ve insanı rahatlatır.

Hüseynî makamı; kalp ve ciğerde oluşan iltihaplara, mide rahatsızlıklarına, sıtmalı ve hummâlî hastalıklarının ateşini söndürmeye faydalıdır.

Nevâ makamı; irku'n-nesâ (uyuk başından tırnağa kadar varan bir damar, siyatik)⁴⁴ ağrısına, kalça kemiği ağrısına iyi geldiği gibi, insanı bozuk düşüncelerden uzaklaştırır ve zihnin hatırlama gücünü artırır.

Makamlar ve Burçlar

Eserin 68^b-69^a varlığında Gevrekzâde, makamların burç ve dört unsur karşılıklarını şu şekilde belirtmiştir: Râst; koç, tabiatı ateştir, Irâk; boğa, tabiatı toprak, İsfahân; ikizler, tabiatı hava, Zîrefkend; yengeç, tabiatı su, Büzürg; aslan, tabiatı ateş, Zengûle; başak, tabiatı toprak, Rehâvî; terazi, tabiatı ateş, Hüseynî; akrep, tabiatı su, Hicâz; yay, tabiatı ateş, Bûselik; oğlak, tabiatı toprak, Nevâ; kova, tabiatı hava, Uşşâk; balık, tabiatı su.

Kutluğ, makamların oniki burca göre tayin ve tespit edilme sebebini Hızır b. Abdullah'tan naklen şu şekilde ifade etmektedir: "Her bir burca bir makamın uygun görülerek ona bağlanması, ondan sayılması, makam ve burçların tabiatı icabıdır; bir burcun tabiatı ne ise makamın da tabiatı öyledir." Gerçekten on iki makamın on iki burca bölünmesi gelişigüzel değil, bilinçli tetkik ve tecrübelerin sonucu olmuştur.⁴⁵

Makamlar ve Tenler

Risâle'nin 70^a-70^b varaklarında Gevrekzâde, bir müzisyenin, makamları ve bunlardan insanların şekil ve tiplerine (hilye ve şemâil) hangilerinin uygun olduğunu bilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu anlamda müellif dört tane ten rengi saymış ve bu tenlerden olan insanların mizaçlarının uyum sağladığı makamları şu şekilde sıralamıştır: Esmer tenlilerin tabiatları genellikle hâr (sıcak, sıcaklık) ve yâbis (kuru, kuruluk) olması sebebiyle bunlar için uygun makam "ırâk" makamı ve bu makama tabi olan makamlardır.⁴⁶ Buğday tenlilerin tabiatları hâr ve ratb (nemli, rutûbet) olması sebebiyle bunlar için uygun olan makam "İsfahân" makamı ve bu makama tabi olan makamlardır. Sarışınların tabiatları genellikle bârid (soğuk, soğukluk) ve yâbis olması sebebiyle bunlar için uygun makam "râst" makamı ve bu makama tabi olan makamlardır.⁴⁷ Beyaz tenlilerin tabiatları genellikle bârid ve ratb olması sebebiyle bunlar için uygun makam "kûçek" makamı ve bu makama tabi olan makamlardır. Gevrekzâde'nin yaptığı bu sınıflama, aynı şekilde Kırşehirli ve Seydî'de de yer almaktadır.⁴⁸

Makamlar ve Milliyetler

Risâle'nin 70^b varlığında Gevrekzâde makamların milliyetlerle de ilişkisi olduğundan bahsetmiş; bunları bilmenin birçok faydası olacağını ve müzisyenler için zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Bu anlamda üç tane millet saymıştır: Araplar için daha çok "hüseynî" makamı ve buna tabi olan makamlardan mûsikî icra etmenin daha uygun olacağı belirtilmiştir.⁴⁹ Acemler'in (İranlılar) huzurunda en münâsîp makamın "ırâk" makamı ve tabileri olduğundan bahsedilmiştir. Türkler için "uşşâk" makamı ve tabileri. Rûm ve Frenkler'in (batılı) bulunduğu toplulukta icrâ edilecek müziğin makamının "bûselik" makamı ve tabileri olmasının daha hoş olacağı anlatılmıştır.

⁴⁴ Nil Sarı, "Gevrekzâde Hasan Efendi ve Kafa Travmaları Hakkındaki Bilgisi", *I. Uluslararası Türk İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, II (İstanbul 1981), II, 56.

⁴⁵ Yakup Fikret Kutluğ, *Türk Müsikiğinde Makamlar*, İstanbul 2000, 37-38.

⁴⁶ Irak makamının tabileri: Sultânî irak, muhâlif-i irak, râhatülervâh, rüy-i irak. Bilgi için bk. Dimitrius Kantemir, *Kitâbu İlmi'l-Mûsikî alâ Vechi'l-Hurûfât* (haz. Yalçın Tura), I-II, İstanbul 2001, I, 47.

⁴⁷ Râst makamının tabileri: Mâhûr, pençgâh, nikriz, nihâvend, büzürg, selmek, sazkar, Türkî hicaz, bayâtî-hisar, rehâvî. *age*, I, 49.

⁴⁸ Ubeydullah Sezikli, *Kırşehirli Nizâmîddin ibn Yûsuf'un Risâle-i Mûsikî Adlı Eseri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 95-96; Mithat Arısoy *Seydî'nin el-Matla' Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988, s. 85.

⁴⁹ Hüseynî makamının tabileri: Horasânî hüseynî, kûçek, vech-i hüseynî, necd-i hüseynî, şîrâz. Bilgi için bk. Kantemir, I, 65.

Gevrekzâde'nin yalnızca milliyet açısından yaptığı bu tasnifin şehirleri de kapsayan daha teferruatlı şeklini Hızır b. Abdullah zikretmektedir.⁵⁰ Fârâbî de *Kitâbü'l-mûsîka'l-kebîr*'de her milletin iklim, toprak, yeyip-içtikleri şeylerden dolayı tabiatlarının ve müzik zevklerinin farklı olacağından bahsetmektedir.⁵¹

Makamlar ve Meslekler

Gevrekzâde, *Risâle*'nin 71^a varağında makamların meslek gruplarıyla olan münâsebetine değinmiş; yine bunlardan dört sınıf sayarak hangi makamları dinlemelerinin uygun olacağını şu şekilde sınıflamıştır: Âlimlerin meclisinde “râst” makamı ve ondan türemiş olan makamlar; devlet adamlarının bulunduğu mecliste “ısfahân” makamı ve benzerleri; sûfilerin huzurunda “rehâvî” makamı ve benzerleri; dervişlerin meclisinde ise “hicaz” makamı ve benzerleri.

Makamlar ve Vakitler

Müellif *Risâle*'nin 67^b –68^b varaklarında, öncelikle bilge kimselerin bir günü dört kısma ayırdıklarını ve bu dört kısmı yine “dört unsur”dan belirli özelliklerle tavsif ettiklerini ifade etmektedir.

Gevrekzâde bu konunun akabinde; müzisyenlere, makamlar ve âvâzelerin kendi tabiatları çerçevesinde gece ve gündüz dilimlerine uygun olanlarını kullanmalarını tavsiye etmiş ve bu zamanları şu şekilde açıklamıştır:⁵²

Seher vakti: Râst. Sabah: Hüseyinî. Öğle: Nihâvend. İki namaz arasında (öğle ile ikindi): Hicâz. İkinci: Bûselik. Akşam: Uşşâk. Yatsı sonrası: Muhâlif-i râst. Gece yarısı: Râst. Gecenin son 1/3'ünde: Zirefkend makamı kullanılır. Müellif, makam ve âvâzelerin bu minval üzere icrâsının, kişiye sıhhat ve âfiyet vereceğini belirtmekte ve bu vakitlerde icrâ edilecek müziğin, kendi özellikleri çerçevesinde bunlarla aynı özellikleri taşıyan makamlardan tercih edilmesi durumunda, sazın ve sözün tesir gücünün artacağını anlatmaktadır.

Sonuç

1. İbn Sina'nın müzikle tedavi konusunda ana kaynağı Grek filozofları ve onlardan aktarım yapan el-Kindi, İhvan-ı Safa ve Farabi olmuştur.
2. İbn Sina, müzikle tedavi konusundaki bilgilere müzik eserlerinden ziyade tıp ile ilgili eserlerinde yer vermiştir.
3. Müzikle tedavi İbn Sina'dan Gevrekzade'ye kadar müzik ve nazariyatının gelişimine paralel olarak gelişmiştir.
4. İbn Sina'nın eserlerinde göremediğimiz müzik-astronomi ilişkisi, 15. Yüzyıldan itibaren müzik kitaplarının ana eksenini oluşturmuştur. Bir nevi bu yüzyıldan itibaren Pitagorasçılık canlanmıştır.
5. Makam isimlerinin tespitiyle birlikte 15. Yüzyıldan itibaren müzikle tedavide kullanılan müzik türleri makam isimleriyle zikredilmeye başlanmıştır.
6. Merağî'den itibaren makam isimleriyle anılan Türk Müziği, müzikle tedavinin de mahiyetini değiştirmiştir.
7. Klasik anlamda gerçekleştirilen Müzikle tedavinin asıl adı Türk Müziği Makamlarıyla Tedavi olmalıdır.
8. Gevrekzade'nin eseri, tarihimizde müzikle tedavi konusunda yazılmış müstakil tek eserdir.

İbn Sina ve Gevrekzade Ortak Yönleri

1. Her ikisi de hekimdir.
2. Her ikisi de klasik/geleneksel tıbbın mümessilidirler.
3. Her ikisi de aynı zamanda din alimidir.
4. Her ikisi de astronomi bilginidir.
5. Her ikisi de müzisyen değildir.
6. Her ikisi de devlet tarafından himaye görmüştür.

Sorunlar:

1. Riyazi ilimler denilen matematik ilimler “aritmetik, geometri, müzik, astronomi” olmak üzere dört tanedir ve bunların arasında tıp yoktur. Neden hekimler müzikle bu kadar ilgili ve iç içedir?
2. Dini ilimler tahsilinde müzik, doğrudan bir ilim değil dolaylı bir ilimdir; neden cumhuriyet dönemine kadar hemen bütün bestekarlar din adamıdır ve Türk Müziği din adamları elinde neşvü nema bulmuştur?

⁵⁰ Binnaz Başar Çelik, *Hızır b. Abdullah'ın Kitâbü'l-Edvâr'ında Makamlar* (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 276–277.

⁵¹ Fârâbî, *Kitâbü'l-Mûsîka'l-Kebîr* (tah. Gattas Abdülmelik el-Haşbe-Ahmed Mahmud el-Hıfni), Kahire 1967, s. 109–110.

⁵² Gevrekzâde, *er-Risâletü'l-mûsikîyye*, vr. 69^a–69^b.